

مسائل آموزش و پرورش ایران

دکتر احمد آقا زاده

تهران

۱۳۸۳

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

آقازاده، احمد، ۱۳۲۲ -

مسائل آموزش و پرورش ایران / احمد آقازاده. — تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، ۱۳۸۳.

هشت، ۲۴۸ ص: جدول، نمودار. — («سمت»؛ ۸۷۲ علوم تربیتی؛ ۶۲)

ISBN 964-459-918-7

بها: ۱۳۰۰۰ ریال.

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

ص.ع. به انگلیسی: Ahmad Aghazadeh. Educational Problems in Iran.

واژه‌نامه.

کتابنامه: ص. ۲۲۹ - ۲۳۱.

نمایه.

۱. آموزش و پرورش — ایران. الف. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت). ب. عنوان.

۳۷۰/۹۵۵

LA ۱۳۵۱/۱۷ م ۵

م ۸۳-۴۰۷۹۶

کتابخانه ملی ایران

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مسائل آموزش و پرورش ایران

دکتر احمد آقازاده

چاپ اول: زمستان ۱۳۸۳

تعداد: ۳۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

قیمت ۱۳۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

آدرس ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)، رویروی پمپ گاز، کدپستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و جز اینها برای «سمت» محفوظ است (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

سخن «سمت»

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنایی و مسائل این علوم است. ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در هر کدام از رشته های علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن، باید به تدریج و پس از انتقادهای و یادآورهای پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران از این همکاری دریغ نورزند. کتاب حاضر برای دانشجویان رشته علوم تربیتی در مقطع کارشناسی به عنوان منبع اصلی درس مسائل آموزش و پرورش ایران به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید می رود که علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند. از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
	بخش اول: کلیاتی در باب ویژگیهای آموزش و پرورش ایران از عصر قدیم تاکنون
۶	فصل اول: تاریخچه آموزش و پرورش ایران
۲۶	فصل دوم: سازمان اداری و اجرایی آموزش و پرورش
۲۹	اهداف و وظایف کنونی وزارت آموزش و پرورش و اختیارات قانونی آن
۳۰	اهداف و وظایف کنونی شورای عالی آموزش و پرورش و اختیارات قانونی آن
۳۲	سازمان و تشکیلات آموزش و پرورش در استان، شهرستان و نمایندگی
۳۴	اهداف و وظایف آموزش و پرورش در استان
۳۵	اهداف و وظایف آموزش و پرورش در شهرستان
۳۵	اهداف و وظایف آموزش و پرورش در نمایندگی
۳۵	سازمان و تشکیلات شوراهای آموزش و پرورش
۳۶	مدیریت و اداره مدارس
۳۷	۱. مدیر مدرسه
۳۷	۲. شورای مدرسه
۳۹	۳. انجمن اولیا و مربیان
۳۹	۴. شورای معلمان
۴۰	۵. شورای دانش آموزان
۴۵	اهم مسائل سازمان کنونی آموزش و پرورش و ارائه راهکارهایی برای آن
۵۱	فصل سوم: مراحل آموزش
۵۱	آموزش پیش از دبستان (دوره آمادگی)
۵۲	اهمیت و ضرورت آموزش و پرورش در دوره پیش از دبستان

۵۴	اهداف آموزش و پرورش در دوره پیش از دبستان
۵۶	آموزش همگانی
۵۸	آموزش در دوره ابتدایی
۶۵	آموزش در دوره راهنمایی تحصیلی
۷۵	آموزش در دوره متوسطه
۸۵	اهم مشکلات و مسائل آموزش دوره متوسطه
۹۳	فصل چهارم: آموزش عالی
۹۵	اهداف کنونی آموزش عالی و وظایف عمده وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
۹۶	اهم نهادهای سیاست‌گذار و برنامه‌ریز در آموزش عالی
۹۹	ساختار اداری و آموزشی دانشگاهها
۱۰۹	رشته‌های تحصیلی دانشگاهی
۱۱۴	دوره‌های تحصیلی دانشگاهی
۱۱۵	شرایط ورود به دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی
۱۱۶	انواع مؤسسات آموزش عالی
۱۱۹	اعتبارات و هزینه‌های آموزش عالی
	بخش دوم: اهم مسائل کنونی آموزش و پرورش
۱۲۴	فصل پنجم: ضرورت شناخت مسائل آموزش و پرورش
۱۲۴	فواید و ضرورت شناخت مسائل آموزش و پرورش
۱۲۶	اصول حاکم بر شناخت مسائل آموزش و پرورش
۱۲۶	۱. اصل برداشت نظام‌گرا در بررسی مسائل آموزش و پرورش
۱۲۷	۲. اصل تعیین منابع شناخت آموزش و پرورش
۱۳۱	۳. اصل بهره‌گیری از اطلاعات و ارقام دقیق و واقعی درباره کاستیها و...
۱۳۳	۴. اصل واقع‌بینی و عینیت‌گرایی و اجتناب از خودشیفتگی فرهنگی در شناخت...
۱۳۳	۵. اصل طبقه‌بندی مسائل آموزش و پرورش
۱۳۸	نتیجه‌گیری
۱۴۰	فصل ششم: نظام تربیت معلم و مسائل عمده آن در ایران
۱۴۰	تاریخچه نظام تربیت معلم در ایران

۱۴۸	وضعیت کنونی مراکز تربیت معلم
۱۵۰	مشکلات موجود در نظام تربیت معلم و ارائه راه‌حلهای کاربردی
۱۵۲	گزینش معلم
۱۵۳	تربیت معلم و مهیاسازی آن
۱۶۰	استخدام و جذب معلمان
۱۶۳	فصل هفتم: تحقیقات آموزشی و مسائل آن
۱۶۳	جایگاه پژوهشهای تربیتی در نظام کنونی آموزش و پرورش
۱۶۵	اصول پژوهشهای تربیتی
۱۶۵	۱. اصل رواج فرهنگ پژوهش و اعتقاد به تحقیق
۱۶۷	۲. اصل توجه به تربیت پژوهشگران و آماده‌سازی محققان آموزشی
۱۷۲	۳. اصل تأمین منابع مالی و اعتبارات لازم برای فعالیتهای تحقیقاتی
۱۷۵	۴. اصل توجه به تأسیس مراکز پژوهشی
۱۷۶	۵. اصل توجه به نگهداری و ثبت نتایج تحقیقات و انتشار آن
۱۷۷	۶. اصل توجه به کاربرست یافته‌های پژوهشهای آموزشی
۱۸۲	فصل هشتم: مسائل آموزش عالی
۱۸۲	سیمای فیزیکی و محل و مقر دانشگاهها
۱۸۴	استادان و مدرسان دانشگاه
۱۸۶	گزینش و انتخاب استادان
۱۸۷	تربیت و آماده‌سازی استادان
۱۹۰	استخدام و نگهداری استاد
۱۹۱	انتخاب دانشجو
۱۹۴	گزینش دانشجو در دانشگاههای ژاپن و انگلستان
۲۰۰	وضعیت برنامه‌های تحصیلی و فعالیتهای پژوهشی در دانشگاهها
۲۰۰	الف) برنامه‌های تحصیلی دانشگاهها
۲۰۳	ب) فعالیتهای پژوهشی و جایگاه کنونی آن در دانشگاهها
۲۰۶	مسائل نظام، راهنمایی و ارزشیابی تحصیلی دانشجویان

۲۰۹	فصل نهم: سخن پایانی (تحلیل یافته‌ها، طرح و شناسایی برخی دیگر از ...
۲۰۹	فقدان بهره‌گیری از آراء نظریه‌پردازان تربیتی در برنامه‌ریزی و ...
۲۱۴	ضعف فرهنگ برنامه‌ریزی و ارزیابی و فقدان ضمانت‌های قانونی و ...
۲۱۶	عوارض ناشی از فقدان وحدت نظر و عمل در میان مسئولان اجرایی ...
۲۱۷	فقدان توجه به پژوهش‌های تربیتی در اصلاحات و برنامه‌ریزی آموزشی
۲۱۸	مسائل ناشی از اداره امور آموزشی به شیوه متمرکز
۲۲۰	عدم توجه به برنامه‌های اصلاحی آموزشی و پرورش از قاعده به سوی رأس هرم...
۲۲۲	مسائل موجود در مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای
۲۲۴	ضعف فرهنگ مشارکت، مهم‌ترین مانع در راه توسعه برنامه‌های اصلاحی آموزش و...
۲۲۹	منابع و مآخذ
۲۳۲	واژه‌نامه
۲۴۳	نمایه

پیشگفتار

امروزه بسیاری از متفکران و متخصصان تعلیم و تربیت که طرفدار برداشتنی نو و دیدی تازه در زمینه اصلاحات آموزشی هستند، بر این باورند که برنامه‌ریزی اصلاحات به منظور تجدید نظر اساسی در عملکرد گذشته و کنونی نظامهای تعلیم و تربیت هر کشور، باید در پرتو بررسی پیشینه تاریخی تحولات آموزش و پرورش و تحلیل وضعیت کنونی نظام آموزشی صورت پذیرد؛ زیرا در این صورت می‌توان با دیدی تازه و جامع عواملی را که موجب رکود فعالیتهای فرهنگی و علمی و شکل‌گیری دشواریهای کنونی نظام آموزشی شده است، شناسایی کرد.^۱

کتاب حاضر، مسائل آموزش و پرورش ایران، حاصل سالها مطالعه و تدریس در مؤسسات آموزش عالی و دانشگاهها و بهره‌گیری از مجموعه آثار مکتوب و منابع و مدارک معتبر است. نگارنده قسمت عمده عمر خویش را به تدریس دروسی چون: مسائل جهانی آموزش و پرورش، تاریخ آموزش و پرورش ایران و جهان، آموزش و پرورش تطبیقی و بین‌الملل و اصول و مبانی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آموزش و پرورش گذرانده و در این زمینه‌ها دارای تألیفات و آثاری است. پس بر خود واجب دانست که در تحقق اهداف و مقاصد اندیشمندان و متخصصان تعلیم و تربیت و در پاسخ به نیاز دانشجویان رشته‌های علوم تربیتی، علوم انسانی و اجتماعی، مسئولان دستگاه تربیتی، مربیان و مدیران کانونهای آموزشی، کتاب مذکور را با ویژگیهای نسبتاً متفاوت با آثار و کتابهایی که قبلاً در این زمینه تألیف شده است، به رشته تحریر در آورد.

مباحث این کتاب دارای دو بخش عمده است؛ بخش اول دارای چهار فصل و

۱. کانل، وی. اف.؛ تاریخ آموزش و پرورش در قرن بیستم؛ ص ۶۹۴.

بخش دوم دارای پنج فصل است که در مجموع نه فصل را در بر می‌گیرد. بخش اول کتاب که کلیاتی در باب آموزش و پرورش از عصر قدیم تا کنون را در بر می‌گیرد بدین شرح است:

در فصل اول، تاریخچه آموزش و پرورش و رویدادهای تربیتی، به ویژه از زمان تأسیس مدرسه دارالفنون که نهاد آموزش و پرورش در کشورمان وارد مرحله تازه‌ای از تحول شده است، بررسی می‌شود. این فصل با این هدف نگاشته شده است که آگاهی از فعالیتهای فرهنگی گذشتگان در جهت استقرار سازمانهای عمومی آموزشی، تدوین قوانین و نشر عقاید و آراء تربیتی در جهت نیل به آمال و آرمانهای تربیتی کشور در شناخت ویژگیهای نظام آموزشی امروز و مسائل مربوط به آن مؤثر است. در این فصل ضمن تحلیل رویدادهای تربیتی به عواملی می‌پردازیم که در جهت توسعه و تحولات بنیادی نظام آموزشی ایران، طی دوران طولانی و پر قدمتش نقش بازدارنده‌ای داشته است.

در فصل دوم، ساختار سازمان آموزش و پرورش و مدیریت امور آموزشی آن را شرح خواهیم داد و درباره وظایف دستگاه مرکزی آموزش و پرورش و نهادهایی چون شورای عالی آموزش و پرورش، شوراهای آموزش و پرورش استان و مناطق، مدیریت کانونهای آموزشی و مدارس و نیز حدود اختیارات و طیف فعالیتهای اجرایی هر یک از آنها، مطالبی ارائه خواهیم کرد.

فصل سوم به کم و کیف مقاطع و سطوح تحصیلی، از جمله دوره آموزش پیش دبستانی، دوره ابتدایی، دوره راهنمایی تحصیلی و دوره متوسطه اختصاص دارد. اصول حاکم بر این گونه آموزشها و شرح اهداف، برنامه درسی، ارزشیابی و نظام امتحانات و سرانجام طرح مسائل عمده در زمینه هر یک از مقاطع تحصیلی، موضوعاتی است که در این فصل مطرح می‌شود.

فصل چهارم بحث درباره آموزش عالی است. در این فصل پس از ارائه تاریخچه مختصری از روند تحولات نظام آموزش عالی، اهداف کنونی و وظایف عمده وزارت علوم، تحقیقات و فناوری را شرح خواهیم داد و از عملکرد نهادهایی که در

سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی آموزش عالی کشور نقش مؤثری دارند، سخن به میان خواهیم آورد.

یادآوری می‌شود مطالب این فصل در مقایسه با فصول قبل بدین دلیل حجم بیشتری دارد که در گذشته، محققان و پژوهندگان کمتر به این بخش از آموزش توجه داشته‌اند. همچنین طرح مسائل و بحث درباره ویژگیهای آموزش عالی کشور به عنوان نقطه اوج کل نظام آموزشی که به میزان زیادی جهت دهنده دستگاه تربیتی کشور نیز هست، در کانون توجه آنان به عنوان یک ضرورت نبوده است. بنابراین، به منظور جبران این قصور در این فصل می‌کوشیم به تفصیل به ویژگیهای نظام کنونی آموزش عالی بپردازیم و مباحث گوناگونی چون: ساختار و تشکیلات اداری و آموزشی دانشگاهها، وضعیت کنونی هیئت علمی و کارکنان آموزشی، گزینش دانشجو، برنامه و رشته‌های متنوع تحصیلی، دانشنامه‌های دانشگاهی، جایگاه تحقیقات در دانشگاهها و سرانجام هزینه‌ها و اعتبارات مالی دانشگاهها را بررسی کنیم.

بخش دوم کتاب اختصاص دارد به طرح مسائل و نارساییهای عمده نظام آموزشی کشور در حال حاضر. نخستین فصل آن، یعنی فصل پنجم، درباره ضرورت شناخت اصول حاکم بر روش‌شناسی مسائل آموزش و پرورش است و هدف این است که مربیان، طراحان و کارشناسان برنامه‌های اصلاحی کشورمان با اصول و راهبردهایی آشنا شوند تا در پرتو آن بتوانند مسائل و دشواریهای آموزش و پرورش را با همه ابعاد و جوانب گوناگون آن شناسایی و طبقه‌بندی کنند.

در فصل ششم از تربیت معلم به عنوان شاخص‌ترین و محوری‌ترین امر نظام آموزشی بحث و مسائل تربیت معلم در کشورمان را از ابعاد سه‌گانه گزینش معلمان، تربیت و آماده‌سازی و استخدام و جذب آنان بررسی خواهیم کرد.

فصل هفتم به طرح مسائل تحقیقات آموزشی اختصاص دارد. در این فصل به تفصیل درباره جایگاه پژوهشهای تربیتی در نظام کنونی آموزش و پرورش و نیز اصولی که در رونق بخشیدن فرهنگ پژوهش‌خواهی و کاربرست نتایج و یافته‌های این‌گونه تحقیقات و موانعی که در راه تحقق بخشیدن آن وجود دارد، بحث می‌کنیم.

فصل هشتم به مسائل آموزش عالی و نارسایی و کاستیهای موجود در دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی و ارائه راه‌حلهای و معرفی تدابیری در جهت حل و فصل آنها اختصاص دارد.

گفتنی است که ارائه مباحثی در زمینه تربیت معلم، تحقیقات آموزشی و آموزش عالی در سه فصل جداگانه بدین لحاظ است که نخست، شیوه تحلیل و بررسی نقادانه این مسائل پس از آگاهی یافتن درباره ضرورت شناخت و اصول حاکم بر روش‌شناسی مسائل آموزش و پرورش، با حضور ذهن بیشتری صورت می‌پذیرد. همچنین طرح مفصل و ریشه‌یابی همه‌جانبه مسائل مذکور که از عمده‌ترین و محوری‌ترین مسائل آموزش و پرورش کشور به شمار می‌رود در فصلی مستقل و جداگانه امکان‌پذیرتر است.

در فصل نهم که تحت عنوان سخن پایانی از آن نام برده‌ایم، ضمن ارائه طرح و شناسایی برخی دیگر از دشواریها و مسائل آموزش و پرورش کشورمان، یافته‌های حاصل از این مطالعه را تحلیل و پیشنهادهایی کاربردی ارائه می‌کنیم. همچنین به معرفی اقدامات چاره‌جویانه‌ای که می‌تواند در رفع دشواریهای کنونی دستگاه تربیتی مؤثر باشد، خواهیم پرداخت.

امید است این مباحث در شناسایی و ریشه‌یابی عمده‌ترین مسائل آموزش و پرورش ایران جامعیت داشته باشد و برای دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت، به خصوص زمانی که طرح ایجاد دگرگونی و اصلاحات اساسی در نظام آموزشی مطرح است، به کار آید. زیرا آگاهی از مسائل و مشکلاتی که نظام آموزشی کشور طی دوران پرفراز و نشیب خود تا به امروز با آن روبه‌رو بوده است، همراه با چاره‌جوییهایی برای برطرف کردن این موانع می‌تواند مسئولان تعلیم و تربیت، طراحان برنامه‌های اصلاحی آموزشی و مربیان کشور را در ارائه تدابیر آموزشی و حل مسائل تربیتی جدید که در نظام تعلیم و تربیت ما پدیدار می‌شود، یاری دهد.